

“Gaztelu”-ren poesia alde tematikoak

LUIS MARIA MUJICA URDANGARIN

Bigarren atal honetan Gaztelu-ren poesigintzak eskaintzen digun alderdi tematikoaren ikuspegi laburra emanen dugu. Beste batean esaten genuenez, gure poetaren olerkigintzan 1960/1963 urteak ezkerroztik urrats berriak sumatzen dira; poesia lizardiano eta klasizista batetik jauzia beste poesia hurbil, sozial eta existentzialistago batera dago. Gaztelu-ren poesigintza beste tindu garratz, mindu, protesta-zkoaz azaltzen zaigu. Trataera erlijiosoak ere halako kutsu etsi eta *kierkegaardianoa* du. Hona trataera nagusienetakoak: *eza*, *ezkortasuna* (pesimismoa), *etsipena*, *germen eztena*, *zalantzaren* eta *fedearen borroka*, *Euskal Herriaren geroa*, *euskararen* etorkizun larria, gauzen eta aldiaren *iragankortasuna* (trantsitibitatea), aitorten *biografikoak*, *bakardadea*, *dolorea*, *pozguneak*, aberria eta atzerriaren *experientzia*, eta beste oroipen zenbait⁵⁸.

Gaztelu-ren bigarren aldiko poesia biziki *existentzialista* da, halako tindu ezkor edo pesimistaz ukitua. Poesia soziala hurbiletik doa. Formaren aldetik poesia sinbolistak eta surrealistak (edo-eta erdisurrealistak) ukitua du Gaztelu-ren sorkuntzan.

Bi edo hiru alditan nabaria da bere kexua, poesiaren mugak eta estetika preziosistaren alferrikakoa direla-eta:

Poetak, zuen garaia joana da,
orain eztu iñork illargi-miñik
ez eta lore-miñik

(58) Ikusi aurreko artikulua EGAN (1991, 19-82 or). Hemengoek hango oharren numerazioa jarraitzen dute.

orain eztu iñork bere begi ederren ajolik.
Orain jakintza ta teknika da nagusi.
Alperrik ari zerate bertsotan
bai, alperrik (B karp. 172)^{58a}

Aitorpen garratza poeta batentzat. Inguruko ezaxola ere min-
garri zaio; halabainan, Gaztelu ohardun da poetaren beharrezkotasu-
naz; hau erasten dio goikoari:

Illargia, Illargi
ta maitea maite.
Alere badugu poetak zer esanik (Ibidem)

Goikoetxea-k olerkaritzat dauka bere burua. Nahizta 1970 ezke-
roztik utzia izan lizardianismoaren eta klasizismoaren oldea (eta buko-
lismoa eta tema ernazentisten topikotasuna), zahartzen doalarik, berri-
ro, baitan gaztetandiko izadia, eta, bereziki, *Bordatxuriko* sagastia.
Hona beste aitorpen eder bat:

Koplari ari nintzanetik
urte askotxo igaro dira.
Baserri aurreko sagasti zarra'ren
loretan dago alditik aldira.
Ez luma (?), ez sagasti, ez eten
kopla-loretan egin bira (B karp. 162)⁵⁹.

Sar gaitezen, bada, bere poesiaren muinean, aipaturiko poesia
"soziala" eta *existentzialismo* isil, sakoneko eta garratz horren haria,
ahalik eta hurbilen, jarrai dezagun.

(58a) Kexu latz bera poesia preziosistaren aurka: "Poesia garbiak eztu ezertarako
balio / bere bizitzako terrazan eserita / bakarrean gozatzeko baiño" (B karp. 182)
"Poesia garbiaz" mintzo denean, nolabait, J.R. Jiménez-en "Poesía pura" delakoaren
andanaz, eta, orokorrigo, edozein poesia birtuositaz ari dela bide da; Gaztelu-rengan
jauzia nabaria da.

(59) Eta olerkiak honela amaitzen du poesiarekiko zintzotasuna eskatuz; "Burua
urdintzen dijoanean / pozgarri da landara so egin / eta an da emen aldaska berri / ain
eder auteman lorez beredin. / Koplari (eskuizkribuak hemen gainean olerkari idatzita
dauka) zar berrien katea / ezta oraindik eten ez birrin" (B karp. 162).

1.- **Aberria, Atzerria**

Aberria eta atzerriaren (erbestearen) tema lehen etapaldikoa da, eta, zehatzago, Aberria edo Euskal Herria Argentinatik herrimenez oroitzen duenakoa.

"Aberriari" deituriko poematxoan ohizko topikoak azaltzen zaizkigu, alegia, aberriaren edertasun gorena, bertan bizi eta lurperatunahia, atzerriko umezurtzaldia:

Atzerrian ta bakarrik
 umezurtz nauzu illunik,
 Amari deika etsirik:
 zureratu nazazu lenbailen,
 ez natzala emen illik (B karp. 56).

"Abillen, leloa" olerkiak ere antzeko tema, alegia, atzeritik aberria itzultzeko guraria. Usoa bezin arin bereganatu nahi luke. Kabia eta teilapea ditu olerkian aberriaren sinbolo:

Uso zuria bezin zailu,
 bi egalez airean,
 itsasgalka oan aiduru...
 Kabi bero, amak iretzat
 zaitu gogoz, bertan
 bil itzan arnari beretzat (B karp. 125)⁶⁰.

"Itzulera" izeneko bi olerkietan ere gai berdina, alegia, atzerriko negarra eta etsipen ezkutua. 1944 urteko irailaren 20.a data duen poemak kera sotil eta hertsia goa. "Lur o lur, bai lur nerea (hemen gogoratzekoa Lizardi-ren "Oi lur, oi lur, Oi ene lur nerea" estilizatu hura) / ametsa gozoen jabea, / berriro nauzu zurean: / jaiez jantzirik iduri duzu / zure aurra itzultzean " (A karp. 30)⁶¹.

(60) "Begian negarra" poema ere atzerri-kanta da (Yakintza-n, 1935 urtean). Garaiko poesi-moldetan, herrimenez josita, "ibaika darorkit begitik negarra. / Zauria bai baitu biotzean / atzerri-arantzez yosia" dio (A karp. 4). Olerkiak, puntuari dagokionez, A/B/C/C/B/A eskema ahapaldi batzutan. Tenore berdinaz oroituta jaiotetxea, sagastia eta gerizpea: "Kantari joan nintzan / ludian bidazti, / eta ez Erromako lertxundi / ez Prantziako artadi, / aña oroigarri, / errimaren gozagarri. / Etxe-bazterreko sagasti zar, / sagar gorritz batea; / ire gerizpean nuen eder / igaro aurtzaroa..." (Oroipen gozoa, A karp. 17).

(61) "Itzulera" izena duen beste olerkian ere antzeko sentimenduak, baina bertsolari-kutsu nabarmenagoaz: "Ba nator, Euzkadi, zuregana, / maiteño ba nator itzuli. / Eztakit doatsu naizenik ere, oi mendi, baso, urrundi, / nere barrengo sentipena / sufritzea dela dirudi, / ain da xamur ta zahar; / bihotzak ba du zauri" (B karp. 128).

Olerkariaren baitan, hala ere, beste euskaldun zintzo askoen zalantza, alegia, euskararen etorkizunarena. Hain argal eta indarge ikusten du.

Orduko erria ezta ifanen oraingo,
iraunen al du euskerak. Balinba! Auskalo... ⁶²

Poeta ohardun da “hiltzer” dagoen hizkuntza baten idazlea dela. Bere burua euskararen lekukotzat dauka, hizkuntzaren bizi-drama atzemanaz. Hona bere saminezko aitortpena: “Euskeraz idazten ari naiz, hiltzer dagoen hizkuntza hontan. Bizitzako prosak ito (ondatu) dezan baino lehen, gizalitxo (?) honen hizkuntzaren lekuko izan nahi du liburu honek...” (B karp. 204).

Eusko-Dey+n eginiko poema batean “Erriko neska” izenpean euskara-hizkuntza kantatzen du, garaian nagusi zen idealismo eta sugarraz. Euskara neska bailitzan ederra, laztana, xarmanta da (“Bai dan gozo bera besotan laztana, / il daiteke zoruntsu laztandu duna!” (A karp. 63). Azken poesietan, aldiz, ez da azaltzen horrelako xorakortasun inozorik Gaztelu-ren luman⁶³.

Sintesi gisa, ondo letorke 1971 urtean Gaztelu-k *herria* eta *euskararen* arteko loturaz deblauki dioena. Bertan barne laburtuta digu mintzairarekiko duen aburua:

Orobat Herria:
hizkuntza gaberik
ez da ezer herririk,
hizkuntza du herriak
arima, bizia (A karp. 349).

2.- Konkretizazio zenbait

Gaztelu-ren olerkietan pertsonaia eta tokizen zenbait azaltzen da, eta autobiografia osatu baterako, agian, interesgarria litzateke alderdi

(62) Argentina-n euskararekiko jarrera idealizatua nabaritzen zaio; urruntasunak egoeraren larria ahanztarazten dio, nonbait: “Jeiki adi, bai Euskera, / abil eder kanpora, / zazpi Euskalerrri-k lagun / ator ludi guzira” (A karp. 47).

(63) 1965 urtean Olerti-n idatzirik “Gure amandre ederra” (Unamuno-ri eskainitakoan) euskara amandre “meyar” eta “xaarraren” aipamen; bertan eskale urtetsu azaltzen da (A karp. 296).

hau kontutan edukitzea. Zehaztapen horiek, ala ere, batzutan, aipamen huts dira; beste batzutan, berriz, gorazarre eta oroipen-puntu.

a) Pertsonaiak

Euskal kulturaren gaur egun puntako den artista eta idazle zenbait isladatzen da Gaztelu-ren poesigintzan. Bertan *Oteiza*, *Txillida*, *Loramendi*, *Lizardi*, *Lauaxeta*, *Aitzol*, *Jautarkol*, *Aresti* eta gisakoen aipamenak. *Lizardi*, Goikoetxea-rentzat miresgarri den bitartean, *Aresti* diskutagarri azaltzen da hiskuntz jarrera aldetik. Hala ere, Gaztelu-ren protesta-poesian *Aresti*-ren eragina ez da gutxiestekoa. Hona adibide zenbait:

1) Lizardi:

Orain, Lizardi,
zurean,
mendi-magalean
ernai nago begi-belarri (B karp. 318)⁶⁴.

Lizardi-ri zuzenki eskainitako, 1963 urteko, poemak "Barnean iturburu" izena du. Bertan hamabi silaba inguruko ahapaldietan (eta, a/a, b/b, /c/ gisako puntutan) poeta nagusiaren gorazarrea. Lizardi-ren motibazio-poetikoak (*otalorea*, *euritea*, *kilkerra*, *baso-itzala*) oroiagarri ditu.

Aspaldi nai izan-eta, orain zurean
nago, Lizardi, mendigain egalean.
Igoa nauzu aldapa gora belazez
zuk len bost bider egin gurdibidez (A karp. 235)⁶⁵.

II) Oteiza:

Gaztelu-k bere bizitzan zehar harreman nabarrek eduki zituen euskal artista, intelektual eta marxistekin ere, kultur-gizona ez-ezik, pertsona ireki eta zabala zelako. Adiskide hautatu horietan sartzen da Oteiza eskultorea. Honen *Quosque tandem...* liburukiaren irakurketak "Erreberentzia" izeneko poema sortarazten dio:

(64) Loramendi-ren oroia ez da, noski, Lizardi-rena bezain bipila, baina kaputxi-nokidea ez du ahanzten, 1945 urteko epailaren 23-an olerki bat (12/5/12/12/12 egitura-zkoa lehen eta boskarren ahapaldietan) eskainiz, "gaur amabi urte il zanaren oroitzaz" delakoa erantsiz (A karp. 13).

(65) Gerratealdiko Lauaxeta eta Aitzol ere gomutan: "Lauaxeta, Aitzol, Markiegi... / zuen hillobi gainean lore-sortak ez dira zimeltzen" (A karp. 350).

OTEIZA irudigille
 ta sermoilari onari
 esker milla ta bizitza luze gure kronletx-utsunean
 txapel ezkerrean
 eta nere esker-erakutsiaren ogi samur au eskuinean
 ez ao-bero
 patenik gabe
 esku-azpian
 zabal
 gartsu
 eta nere euskaristiaren gorputza billus... (A karp. 236).

Gazteluk *oboa* eta Oteiza-ren *hutsa* ditu gogoan; baita, *Agiña*-n eskultoreak eginiko eder-harria, “berde narean” zut eta harro.

III) Txillida:

Txillida anaia Vigora ornen dijoa
 arrimokor billa
 Euskal Herriko arrobietan
 ez ote da bada arririk (B karp. 182).
 Txillida-ren *Haize-orrazia* ikustean dio:
 Aize-orrazea arkaitzean
 eta lurraren lau aldetatik
 lau aizeen burruka:
 eraso, txistu, alkarren leian norgehiagoka
 eta itsas-ertzean olatuen betiko otsa (C karp. 69)⁶⁶.

IV) Aresti:

Aresti ez du olerkietan gomutatzen. Ohar adierazgari batean bilbotar poetaren hizkuntz-aldrebeskeria zenbait salatzen du: “Izkuntzetan eta edozein giza-jakintzetan ni baño jantziagoa zera, ziur nago. Baña gauza bat eztakizu: euskeraz idazten, ala itxuraz beintzat eztakizu. Eta ez badakizu ikasi egin bear zenuke... Mordollokeriak ez nau ikaratzen, zuk darabiltzun nolanaiko izkera, ez erdera ez euskera ori da ni ikaratzen nauna” (A karp. 77-78 or.)⁶⁷.

(66) Amaitzerakoan errepika dagi *altzairu* hitzaz, sintesi gisa: “Altzairuzko naiz / altzairu erdoigaitz / aize-ardatzaren zuzkietan” (Ibidem).

(67) Kexuak honelako amaiera gaitza du: “Zure izkera nolanaiko orrek iraun bear baleza obe litzake euskera alde bat utzi ta erdera idatzi” (Ibidem). Dena den, poesia formalaren aldetik (ez hizkeraren aldetik) Gaztelu-k Aresti-ren poesia “soziala”-ren andana onartzen du, Gabriel Celaya-ren garaiko oldea kontutan edukirik.

V) Besteak:

Ez ilun
 gauean argi
 gizasemeen arteko ezaugarri
 LUMUMBA
 CHE GUEVARA
 LUTHER KING
 KENEDY
 eta mundua mundu denetik emasabelean
 gatzatu diran herrien aintzindari... (Gaeuean Oihu, 44).

Eta, Euskal Herri-ko borroka-tragedian txertaturik, Che *Guevara*-ren oroia:

Yoni billa dek
 Urko kartzelan
 bizirik erre (Bizi izanak)
 ba dik naiko lan
 "Che" zanaren itzalak
 begira gaitzala (C karp. 89 or.)⁶⁸,

b) Toki bereziak:

Tokizenen andanan Gaztelu-ren olerkietan Hego-Ameriketako mundua azaltzen da alde batetik, eta Euskal Herrikoa bestetik, eta, bereziki, bere jaioterria, bertako toponimo zenbait, hala-nola, *Larte* mendia eta *Azpe*-ko iturria. Gero, noiz-noiz, Vietnam bezalako puntua hurrinak, gerratearen gomutan. Hona adibide zenbait:

1) Euskal Herrikoak:

Larte-ko aitzuloan sorgiñek
 zotz egiten dute eta zotza
 neri didate atxiki,,
 hala holakoa (Blziaren erroetan, 14 or.).

Larte izena, berriro, Gaztelu olerkariaren poemarik goangarrienean, hots "Il nadinean" heriotz-poeman azaltzen da. *Larte* izanen da poetarentzat bere hilobi-tokia, pago baten aldamentean.

(68) *Johnson* eta *Aita Santuaren* arteko elkar-ikusketa "zurizkeriazkoa" deritzaio poetari: "Johnson eskularru zuridun Tiosamkume piztizarra / Aita Santua zuriarengana joan da / auzi zuriketara / munduaren aurrean itxura egitera..." (C karp. 105).

"Il nadinean igo nazazute, lagunak, Lartemendira; bere magalean eder zait betiko atsedena..."

Goiko borda zanaren bazter une ixil berean ni eortzi, eta pago bat landa aldamenean" (B karp. 4).

Eta Azpe-ko iturria "Mezaberrietako" bertsoetan:

Azpe-ko iturria
beti dariolari,
ur preskua eskeintzen
egarri denari... (A karp. 130 or.)⁶⁹.

II) Ameriketak eta beste:

Olerkariari Ameriketara eginiko egonaldi luzeak oroipen sakonak uzten dizkio. Argentina dago, bereziki, presente bere oroimenean:

Urrun dira Bee-Amerika zabaldi,
gaucho zanaren askatasun ozkarbi.
Itsas gaindi gelda da oroipen-lorrats,
beingo poz, atsegin, lagun aratz (B karp. 321).

Gogoan du ere Argentina-ko *Euskaltzaleen* lehen bilera, bertako euskaldunen zaletasuna goraiatuz⁷⁰. Era berean, Buenos Aires-ko Euskal Abeslari taldea oroitzen du:

Euskaldun ots-egille zerate erbestean,
Euskalerriko kanta zar zoragarrien
edatzalle, Argentina lur zabalean... (A karp. 58).

Buenos Aires-en, berriz, *Mallea* musikaria oroigarriko: "Bedi lehen zuretzat, zaindari ospatu / Mallea jaun ori, nere agurrik beroen!" (A karp. 85). Ahapaldiak 13a / 13b / 13a / 13b egiturazkoak; *Jautarkol-i*, berriz, heriotz-olerkia eskaitzen dio (1971 urteko otsailaren 3-an) (A karp. 360).

(69) *Auñamendi* mendiari Goikoetxea-k poema luze bat, gure herriaren aintzinasuna sakonduz. "Garaion! Auñamendian Lorea / ager da, goiznabarrez betartea! Andere eder, gona gorritz yantzia, / Maitagarri aña zoragarria!" (A karp. 115).

(70) "Bizkai, gipuzko, naparrak / emen degu billera, / zuberu, lapurdi, arabar / anaiekin batera". Hau Gaztelu-k bertso-saioan egiten duen horietakoa. Gaztelu, noski, olerkari kultua da, inolako dudarik gabe; oroitzapenetan, ordea, noiz-noiz (Mezaberrikoan bezala) bertsogintzara jotzen du. Kasu honetan 8/7/8/7-ko egitura, zortziko txikian.

Europar zehar eginiko ibilaldietatik, Erroma eta Frantzia gomutan, bainan Euskal Herriaren kontraezarpenean:

Kantari joan nintzan
ludian bidazti,
t'ez Erromako lertxundi,
ez Prantziako artadi,
bezela, sagasti
erbestean oroigarri (A karp. 18).

Olerkaria mintzo zaigun sagastia jaiotetxekoa da, hots, *Bordatxuri-n* ikusirikoa. Erbestean biziagoa haren gomuta.

Azkenik, *Vietnam* gogoratuko du, bereziki, gerrateak utzi dion sentimen garratzaren oihartzun gisa. Gauaren altzoan *Vietnam*-go zorigaitzaz honelako pentsua mintzo zakarrez:

Ohean itzuli nabil
sukarrak harturik
erotzen nago gau beltzean amil
oiu bat lazgarri
josiz belarri
han
Vietnam
odolusturik...
oiu
ulu
herio...
ixo...
ixo...
ixo..
ezta Jaungoikorik...
edo bestela
Johnson-ekin dago... (C karp. 76 or.)⁷¹.

Poema hau *protesta-poesia* da, 1970eko hamarkadan Gaztelu garatzen etorriko den olerki-moeta. Poesia honek nolabaiteko etendura suposatzen du, bada, gerraurreko eta osteko bere olerkigintza konfesional, lizardiano eta klasizistarekin.

(71) ldo beretik, errepikaz, Vietnam-go gertakizunak: "Ohore zuri, Viet Nam herri hori! / ez lorerik, haur baten iri gozorik. / Nahi nizuke soil-soillik eskeini... / ohore zuri. Viet Nam herri hori! Erizaien debantaila bezain argi / etorkizun ongi merezia zuri" (A karp. 330).

3.- Alde autobiografikoak

Poesia oro autobiografikoa dugu, bainan, bereziki, poesia existentzialista. Gerra ostean Salvatore Mitxelenarena dugu olde bereko beste poesia *existentzialista*. Geroxeago berdin *Otsalar* (Joan San Martin) baterena. Gaztelu-ren olerkigintzak, bada, garrantzi handia du poetaren bizitza-zertzeladak sumatzeko, eta baita, Euskal Herriaren aldi garratzenetako baten nondik-norakoa neurtzeko. Gaztelu olerkari ezkor azaltzen da Euskal Herri menderatu, ilun, gaitz eta borrokatuan. Franco-ren aldiko suntsidura nazionalak arrasto iluna olerkariaren sor-kuntza estetikoan. Badira, noski, pozaldiak bere poesian, bainan ilu-naldiak eta garratasunak baino urriago⁷².

Gaztelu, lekukoek esan digutenez, gizon apala eta irekia zen; Elizak 1963 ezkerotik, hau da Vatikanoko II Batzar Nagusia ondorendik, jasandako irekiera nabarmen berarengan.

Gaztelu-k harremanak zituen Oteiza, Iturriotz (Mugimendu Komunista buruzagia orduan), Txillida eta beste askorekin. Bere adiskide-tan fededunak, fedegabeak, agnostikoak eta komunistak aurki ditza-kegu⁷³. Izkribuetan, noiz-noiz, halako *agnostizismo* apala itzurtzen zaio, nahiz eta funtsean, *fededun* jarraitu. Agnostizismo-tindu hori, maiz, zahartzaroak erasten duen erlatibotasun sanoaren fruitu.

Ni
naiz jakitun,
ez naiz dirudun
gizako bat naiz
baina badakit
uraren
argiaren
ogiaren
izena... (Biziaren erroetan, 32).

Materialismoaren gain, gauzakien estima ontologikoa hobesten

(72) Neronek Gaztelu olerkaria, kotxean Gazteiz-tik Donostia-ra ekarri nuen ba-tean (lau bat urte hil aurretik), aski garratzua sumatu nuen. Ezkor samarra zen gure geroaz, euskararen etorkizunaz eta beste auzi askoez.

(73) Halako batean, sorpresaz, gizartearen berdintasuna aldarrikatuz, euskaldun guztion batasuna eskatzen du, *komunistena* barne. "Anai gera eta eskubide berdindun / gizarte berri bat jasotzeko. / KOMUNISTAK gera eta nahi dugu / euskaldunak bat egin, bildu" (B karp. 323). Aipu honetatik, dena den zerbait isolatua delarik, ez dezake-gu ezer tinkorik baitets Gaztelu-ren ideologiaz; komunismo *sozialarekiko* zuen nolabai-teko sinpatia, soilik.

du, ura / argia / ogiaren (izakien) izena ezagutzen du, eta izenaz jabetzea izana onartzea da⁷⁴.

"Marrubi elduak" izeneko idazkian bizi-zertzeladak damaizkigu. Aitorpen horietan halako etsipen-kutsua.

Euskal herritik Argentina-ra doa. Han bost bat toki-aldaketa eta Mendozatik, berriro, Euskal Herrira⁷⁵. Halako ironia zirtozalea bere *gorpuzkera* deskribatzen duenean:

Hor diote naizela zuhurra
luzea dudalako sudurra;
emagun hori egia dela,
bai ertsi ere ipur-txuntxurra.
Sudurra luze, ipurdia motz,
euskaldun ezaugarri delakotz,
aisago noa aizea ebakiz,
atzea arin, aurea zorrotz (C karp. 99).

1971 eko abenduaren 12an gaztelaniaz idazten duen idazkitxo batean ("Compendio biográfico") hau dio: "Manejo de carne, sangre y huesos, con cabeza, brazos y piernas y demás órganos. Nació con miedo, vivió con miedo y murió con miedo" (A karp. 3721b). Ez dakigu, ziur, bere buruaz ari den. Seguraski, bai.

Beste olerkitxo batean *akonfesionaltasun* politikoa aitortzen digu, bera ez da "euskaldun besterik", ez da inongo alderdi edo partidukoa. 1971 urteko urtarrilaren 9aren data daraman olerkian:

Nik ez dut izenik
euskaldun besterik

(74) Olerki librea hitz-jokuz amaitzen du, puntuarekin (*ajola / zola / Antzola / argi-ola*) jolastuz: "Nola da munduaren zola? / jakin nai duenak / piztu beza / farola: / Gipuzkoan bada / Antzola, / hark ornen dauka / argi-ola..." (Ibidem)

(75) "Nere bizitza osoa ezta leku-aldatze besterik izan. Lendabizi jaiotetxetik beste etxe batera; andik ikastetxera, ta emendik beste ikastetxetara. Gero Ameriketara, Argentina-ra alegia; eta oni bost leku-aldatze. Buenos Airesetik Mar de la Platara, Mar de Platatik Kordobara, Kordobatik berriro Buenos Airesera ta, azkenik, Buenos Airesetik Mendozara. Eta, ondarrean, Mendozatik nere txokora" (B karp. 41). Gazteluren aitortz dakigu Argentina-ko egonaldian Gazteluk eta Orixek elkar ikusi zutela *Euskal-etxean*. Orixe-ren "J. S. Bach-i elizan" deituriko poema Gaztelu-k organoan J.S. Bach-en fuga jo zueneko da. Ikus *Euskaldunak poema eta olerki guziak*, Edit. Auñamendi, 518 or.

alderdi baten sartzen nauteanak
ez dabiltz zuzenik (A karp. 356)⁷⁶.

Lehen esan dugunez, Gaztelu-ren olerkigintza gehiena *autobiografikoa* da, nolabait; bere bizitzaren aldarte sakonenak ezagutzeko ezer ez bere poesia irakurtzea baino hoberik.

4.- Existenzialismo-aldarteak

Haseran adierazten genuenez, Gaztelu euskal poesiaren eremuan poetarik *existentzialistenetzakotzat* jo daiteke: gutxienez, Lizardi, Lauaxeta eta Orixe baino existentzialistagotzat. Gerraostean Salbatore Mitxelena genuke olde existentzialista handia duen beste poeta. Gaztelu-ren kasuan alde existentzialista hori, batez ere, bigarren etapakoa da; poesia klasizista (eta preziosista) albora utzita, bizitzaren izateaz, geroaz, iragankortasunaz, heriotzaz eta gerraosteko odolaren egitateaz galderak eta gogarketak egiten hasten denean *existentzialista* bilakatzen zaigu.

Gaztelu existentzialistarengan, bestalde, obran azaltzen zaion "protesta-poesia" edo "poesia soziala" elkartu behar da, gai existentzialistak kera "protestatzailez" aurkezten baititu, maiz. Lehenengo poesia orekatsu eta bertuosistarekiko etendura eginez gai existentzialistak sakontasunez ontzen etorriko da; poesia sozialetan kexua nagusi, nahiz, kexu axolagabe eta informala izan estetikaren aldetik. Izan ere, "poesia sozialak" alde formalen utzikeria suposatu zuen autore askotan (eta Gaztelu-ren kasuan ere bai, nolabait).

Dakigunez, biziari, heriotzari, egonari buruz eginiko gogoeta oro *existentzialista* da. Alde horretatik, bada, existentzialismoa poeta orori dagokion jarrera, nolabait. Postura hori, ordea, Gaztelu-ren kasuan (belaunaldi gazteko olerkaria ez izaki) hainbat eta gehiago *kontutan* edukitzekoa da.

Hona nola atzematen duen bizia alde *existentzial* batetik:

lbili naiz
ibili

(76) Gizon ezkontugabe gisa, oinordekorik ez duela aitortzen du. Pesimismo gaitzez, "alferrik emana zaidan (dudan) / odola zañetan" delakoa dasaigu. Ikara dio, zelibatozko geroari begiratzeari: "Ba dut andrea...! / Elizenburuk bezela / eztezaket esan / t'ori gogoratzeaz / ikara naiz muñetan / alperrik emana zaidan (dudan) / odola zañetan, / oñordeko maiz kezkatan. / Itzak itz dira ta / alperrik ari ote naizen / nago pentsaketan" (B karp. 171).

usnan haztamuka
 biziari galdezka
 itsua bezela argiari
 gau beltzean natza
 adituz biziaren otsa (Biziaren erroetan, 22)⁷⁷.

Batzutan gogarketa hauek *topikoak* ere gerta daitezke, arazo hauek gizonarenak "gizon gisakoak" baitira. Bizi-existentzia aska ez daiteken katea da (kanta, negar, sufrimen, gozamenen katea). Ezin da askatu:

Barne itsu hontatik
 ezin ilki
 lotzen naun katea
 ezin ausi
 segi
 ir-aun
 izate-saretan
 atzi... (C karp. 93)⁷⁸.

Eta, berriro, konstatapen peto, pragmatiko, horizontal eta indiferente berberak: "Jaio ornen nintzan / (paperak ala diñote) beste edo-zen bezela / (ba al dakit?) (ilko omen naiz / zalantzik gabe / beste edozein bezela..." (A Karp. 76).

Honela eraikitzen da Gaztelu-ren alde existentzial pragmatiko, ezkor eta garratza. Ezinbestekotasuna eta etsipena nagusi, kasu aunitzetan. Poesia, beraz, biziaren eta bere aldarteen konstatapena ematea da.

(77) "Argi-ezkilletatik" poematxoan "Nia" (el yo) gertakarien bilgunea dela dio ("Aldiaren aldearen saretan atxiki / joan- etorri, aintzin-gibel, ezker-eskui / neu naiz beti izate-erdileku..." (C karp. 44). Kasik gogarpen bera hurrengoan ere: "Aldiaren eta unearren artetik / ire baitan / den ooren baitan / neu naiz neronen den ooren buru / ta erdileku..." (C karp. 47).

(78) Hona poemari ezartzen dion albo-itzulpena: "Sin poder salir / de este recinto cerrado / sin poder romper / que nos sujeta / seguir / durar / presos / en las redes del existir..." (Ibidem). Hurrengoan, berriz, existentziaren aldarte bat, bide eta kaletako gizonaren noraez intranszendentea nabarmenduz: "Gero aldaurian / kale extu / illunetan / taberna-zulotan / ibilli nintzan / "baso-erdika" (= "txikito"ka) / beti kokola / itzalozka / itsumustuan..." (A karp. 259).

5.- Iragankortasuna (trantsitibitatea)

Iragarkontasunaren sentimendua izan ohi da gizonarengan sentsaziorik existentzialistenetakoa bizitzaren aurrean. Gizonaren inguruan gauzak oro igarotzen, zahartzen, itzaltzen doaz, eta pertsona bera egitate horren mende dago. XX mendeko lirikan Antonio Machado eta Unamuno-ren poesian (eta honengan gehiago, hilezkortasunaren gurariaz) iragankortasunaren tematika gailen; Gaztelu olerkariarengan ere presente, nahiz-eta urrats apalagoz.

Ura, ibaia eta *errekaren* joana iragankortasun horren sinbolo dira. Giza-egitatearen legea da etengabeko itzalketa hori. Ikus ditzagun sentsazio existentzialista sakon honen aldarteak Gaztelu-ren poesi-gintzan.

Orduak larri doaz
 luze
 bañan azkar
 ollariteak eztakigu
 goizalde ala eriotza
 duen jotzen... (C karp. 79).

“Luze bañan azkar!” antesiaren ondoren *dudaren* giltza, ollariteak adierazia ez baitakigu zer den, goiztiriaren hasiera ala gauaren heriotza.

Gurpila ere (mugimenduaz) iragankortasunaren irudi⁷⁹. Baita bidea, joan-etorriaren guruzpidetan. 1979 urtean idatziriko poema espazial batean hau dio: “Joan zinenean / etorri zinen / etorri / zinenean / joan zinen / bidea bat da / harakoa / honakoa” (B karp. 12). “Aldiarte” (Igaroaldi) olerkitxoan pentsamendu bera, hots, joanaren hari etengabekoarena: “Joanez joanez naiz bizi / eta joanak mugimendu / du neurri / etengabea hari; / aldia joiran eta ari” (B karp. 163)⁸⁰. Gauzak oro mugimendu dira, eta, logikoki, “aldia joiran da ari”.

(79) Puntua eginez hona poema-zati bat: “Ba nabil / ibil/ ezin hil / eta aidean bilbil / ingurubil / izanean naiz amil / naspil / ez isil / iskanbil / burua aril / munduaren ardatzean / gurpil...” (C karp. 96). “Len da orain” izeneko poematxoan ere sentsazio bera, lehena eta orainaren arteko aldeak nabarmenaraziz (B karp. 5).

(80) Etengabetasun bera errotarriaren biran, eta, batez ere, ibaiaren kasuan: “Errotarri / zenbat bider / bira da / arria / geiago loratu da / bizia... ai ibaia, ibaia / birako duk / joana / ai errota, errota norentzat dut iriña” (B karp. 165). Hemen eta beste kasu aunitzetan Gaztelu-k “komak” idaztetik alde egiten du (bigarren aldiko poesietan, behintzat). Badirudi hori poemari azkardura eta erritmo biziagoa ematearekin lotzen dela. Etenduretan, bestalde, letra handiak, maiz, albora uzten ditu, poema osoaren bane- lotura areago lortzearen.

Hurrengo poeman, alderantziz, aldarte mistikoen transzendentzia nabarmen, joanaren eta aldiaren sentsazioa haietan itzaltzen baita:

Egon d'egon galdu nuen
 aldiaren susmoa (=aztarna)
 bakarrik senti oi nuen
 barne-pozkarioa,
 griñagabe dagonaren
 betiraun-goza (B karp. 186)⁸¹.

Aldiaren gaindik *mugigabetasuna* nahi luke poetak luzatu (bainan, badaki ezin dela hori, gauzakiak oro iheskorrek direlako):

Zergatik ez diraun bear
 bere artan betiko
 bee illunbe ontara
 itzul gabe iñolako.. .
 noiz dukezu, mundu illun,
 zure onari eutsiko? (Ibidem).

Oraingoan ura da egitate iheskorren eredia; urak ez du egonik, ez pausadarik, doa eta doa, eta itsasora, gainera. "Zure ura ba dijoala oar zaiozunean / utziozu joaten / urak zernai eraman, / bijoala!" (B karp. 194b). Uraz gain, kea eta itzala ere iragankorrak poetarentzat aldarte guztietan ("Gozamenean gozo / goibelean goibel / aldakor / iragankor / uraren / kearen / itzalaren / pare" (B karp. 222).

Lagun hildakoen heriotza gomutatzean ere ura-ren aipua itsasorako bidean: "Hortara goaz guztiok hertsiki, / ur lasterrak itsasorako bezela... / urak urari, aizeak aizeari, / gertari bakoitza bere arian..." (B karp. 262). Pentsamendu bera sakonduz, oraindik: "Baña, zer naiz? / urbizieren joana bezela? Inoiz (egonean) eztagona? / Beti dijoana? / zana... / dana... / daikena..." (B karp. 330). Hemen, "egonean eztagona" antitesia eskaintzen digu Gaztelu-k, iru aldi (*joana (zana)*, *dana* (oraina), *daikena* (geroa) sugerituz).

"Aldiaren apurrak" poema sakonean iragankortasunaren gogoeta bera; heriotza jabetzen da giza biziaz. Nahiz presa eduki, nahiz nagi izan, gauzek lege bera dute, bizi *ala* hiltzea (*itzaltzea*).

(81) Egonaldi transzendente bera hurrengoak ere: "Ez joan ez etorri / beti pondu berean / aldia aldi eta / baldin banengo geldian..." (B karp. 204).

Aldia iraganaren legera makurtua dago. “Aldi zuri, aldi beltza, / aldi gorri, aldi orlei: esku batean bizia / ta bestean eriotza... (A karp. 93)⁸².”

Iragankortasunaren konstatapen gaitz bera, garbiago, hurrengoan, munduaren fauntasunak olerkirik egitea ez duela merezi aldarrikatuz:

Ezer ez da iraunkor
gizonen oinazea baizik,
dena da iragankor
eta da alperrik.
Ixildu zaitezte, poetak, munduak
ez du merezi zuen kanturik... (A karp. 333).

Gaztaroa ihes doa; lehena suntsitzen da, unea eutsi ezina da. “Orain hura da joanik / behin izana suntsirik / eutsi eziña den besterik ez delarik” (A karp. 377b).

Honela osatzen dira, iragankortasunaren inguruan, poetaren go-goetak. Esan dugunez, *ura*, *iturria*, *errota*, *itzala* gizonaren ihesbehar existentzial horren sinbolo dira. Joan-beharrak oinazea sortzen dio, deus ez baita tinko, sendo, iraunkor giza egitatean. Hau da, noski, Gaztelu existentzialistaren alderik barnekoi eta sakonenetakoa.

6.- Ezkortasuna. Hutsa. Itzala

Izenburuko hiru kontzeptuak aski hurbil daude. *Hutsak*, dena den, Oteiza-ren bidetik, badu euskaraz beste esanahi positiboa, nolabait, gune geometrikoari atxikia. Gaztelu-k badu mintzori bai zentzu horretan. Gehienetan, ordea, *ezerez* filosofikoaz ari zaigu. *Itzala*-k ere bi esanahi, bat fisikoa, bestea sinbolikoa.

Ezkortasunezko isladak nabariak dira gure olerkariaren existentzialismo gaitzean. Existentzia, gehienetan, destino ilunari atxikia

(82) Oteiza-ri 1963 urtean eskainitako beste olerki batean “egonari” buruz gogoe-tak. Egona antitesi batean kokatzen du, maiz (“Egonean egonez ba nabil ibil / izarren bidastean ingurubil... / Egonean bideak, janez egona itotzen...”) (A karp. 288). Bizitzaren gertakari eta eginkizun bakoitza jarraian doa, ezer ez da tinko: “Aldiaren ibilian / espazioan / une berezi batean / zure bakarrik denenan: den hontan / izan / bizi / hazi / jantzi...” (A karp. 351). Dena den, *solidariotasunak* lor dezake kantenbegi iheskorretik alde egitea, halako etengabetasuna lortuz: “Nik zuri zuk neri / anai esku luzatuz / kantu oen katenbegi | denon katea osatuz” (A karp. 388).

dago, eta hau ezinbestekoa da ("Zure urratsak, gizon hori, / markatuak daude lurrean") (B karp. 8). Poetak bitzta itsua eta zentzugabea sumatzen du:

Bizia itsu zan
eta ikusi nai izan zuan
eta ikusi izan zuanetik
zoratu egin zan (B karp. 185)

Horregatik, poetaren galdera latza: "Obe ez al zuan / ibilli balitz itsumustuan" ((Ibidem). Hobe bizitzaren destino garratzari begiak ixtea⁸³. *Bakardadea* da, bestalde, existentziaren emaitza jasangaitzena: "Gizonaren bakardadea / norberaren herrian / jendetzaren erdian... / sendabiderik ez duen gizartean / arima gaixo / bitzite ustelduaren eskumendean / sinisimenik gabe etorkizunean" (A karp. 394)⁸⁴. Gizona bakar egonik, bere penak haizeari etzaizkio axola ("Nola esan nere penak / aizeari / nondik nora dabillen ezpadaki / nola esan nere penak / aizeari" (A karp. 401).

Existentziaren dolu eta zentzugabekotasunek (fetoek, zain odolustuek, arnasegabee) pesimismo izugarria iseladatzen dute:

Aserreak nago
ar-joa
pozoindu diralako
bizitzaren erroak (C karp. 102).

Zama bihurtzen da bizia gizartean gaitza onaren gain dagoelako, gizonak okerra bilatzen duelako. Horregatik, berriro: "Aserreak hartu nau / ezin dut eraman bizitzaren zama / pozoin horren kontra-belarra / gizonak ezin du asma / begiak lauso bihotzean arra / erio-miñez eri nago / bekaizten (--les tengo envidia-) jaio ez izanak" (C karp. 102).

(83) Bizi horren zertzeladak *latz / beltz / hits* epitotoez markatzen dira goiko poemaren azpian datorren olerki solte batean ("Gero / emen / orain / gizarte illun / latz... / latz... / latz..." (Ibidem).

(84) Bakardade hori, gainera, noraezezko destinoari lotua ("Noraezezko txangoa / nun koka ez dakiela zangoa..."); horregatik, "hobeko luke betiko atsedeen-loa..." (C karp. 84). Bakardadea gizartearen zantzuen ezjakintasunetik ere dator: "Zer naiz ni / bakar / amesti? / ...nere bakarrean / beste mugarri / altxa dira... / ez dakit gaurko / ezaugarrien (gero zantzuen idazten du) berri" (C karp. 87).

Horrelako lanturu minduak, han-hemen, ugaltzen, penaren kexu isil bezala.

Etsipena bizitzaren zentzua ez aurkitzetik ere dator. Gizona ilunetan dabil, "ilunetik ilunera doan bidea / ilun beltzean dabilen bidaria" (C karp. 54). Bizitzaren azken giltzak ez-ezagunak dira gizonarentzat; existentzialismo gaitz hau Gaztelu-engan gizon fededunaren kontrarrean. Zaila da ikustea, halako agnostizismo etsian eroriz, batzutan:

Jakin ez jakin berdin dio
jakiterik ba ahal dago?
behin hedatu nuen egada
itzuli nintzan ilunez bustia...
egia
zer da egia?
hobe ez jakinean bide egin...

Bai, poetak galdera gehiegirik ez egitea hobe dela dio. Ezjakintasuna *zuhurra* izan daiteke. Hona Gaztelu-ren poesiak darion ixileko *agnostizismo* apala, noiz-noiz.

Hutsa-ren trataera egiterakoan, Oteiza-ren *huts* positiboaz gain, huts faunaren apologia ere, "ezer ez baina holako gauzez (lehen argizpia, belar-izpia, begi-zizta, bihotz-dardara aipatu ditu) egiña / dago mundua / ezer eta ezer ezer besterik / ez bada ere" (B karp. 349). Kasu honetan sentipena halako *erlatibotasun* etsian itota. Poetak onartzen du gizona huskeriaz inguratua egotea.

Iluna, itzala goiko existentzialismo etsiaren ildokoa da. Gizonak ez du nondik-norakorik. "Illundi beltza zabaldu da / munduan / eta gabiltza itsumustan / nondik norakorik ikusten / eztugula inguruan" (B karp. 203).

7.. Heriotza. Herioa

Gaztelu-ren poesian gizonaren azken suntsitzeak bi alde ditu, bata herioarena gertakizun bortitz eta aktibo gisa, hots, erailketarena, eta bestea giza-existentziaren desagertze pasiboarena. Herioa gerra eta odolaren gaiarekin lotzen da; heriotza, berriz, giza errealitatearen egitate ezinbestekoaz. Gaztelu olerkariak, beraz, herioaz eta heriotzeaz, biziaren baino, mintzo nagusiagoa, bere sorkuntza poetikoaren andana ezkor eta goibeleatik.

Hona *herioaz* gogoetak:

Han
Vietnam
odolusturik
oiu
ulu
herio...
ixo...
ixo..
ixo... (C karp. 76)
Erio beltzak lana badu
bizitzak zabalki dakarren emana
irentsi nahi baldin badu
ase-eziña aiz, Erio... (C karp. 78).
Erioa!
Erioa!
Ederrik oro
ortara doa (A karp. 103)

Poetak, maiz, "erioa" heriotzaren sinonimo gisa ere ulertzen du⁸⁵.

Heriotzaren ezperientzian bi poema nabarmentzen dira, bat amona *Gregori*-ri eskainitakoa, bestea 1959 urteko olerki batean heriotza pertsonala *Larte* mendiko landa-hilobian, pago tartean kilkerak kantari dituela, iragartzean. Zein optimismo *eskatologiko* harrigarria poema honetan⁸⁶.

(85) Ildo beretik 1970 urtean: "Hala ere loreak ba dira..." poematxoan: "Libre dabil Erio / lur gañean odola / turrusta dario / pizti txarren sabela ez da asetzen... / berdeari gorroto dio / nun gorputza han biltzen putre beltzak... / milla begi lehertuak / milla sabel urratuak / milla irripar histuak..." (A karp. 335). Heriotzak dolorea ere suntsitzen du, dena ezerezero bultzatuz: "Alferrik lanak alferrik nekeak / alferrik izerdiak alferrik gozamenak / alferrik oiñazeak... 7 alferrik oro ezerrera itzuliak" (A 295b).

(86) Heriotza-ren zertzeladetan iragankortasunaren tematika berriro hurbiletik: "Sor, azi, ta azkanean / eriotza (otza). / Jakina bazenu zertako / galdera latza!" (A karp. 276). Olerkariak, bestalde, heriotzaren misterioa eta zentzuegabetasuna komentatzen du. Ezin da jakin bere zentzua: "Ezin diteke korapilloa / iñundik lasa, / zenbat eta geiago iraul, / arego matasa. / Ikus, entzun, eta ixo, / bego erratza!" (Ibidem). Etsipenez iragankortasun bera "Aldia labur, aldia labur (maiz ondutzen zaituguna! / badoakigu bizitza ta / gutaz jabetzen eriotza" (A karp, 93). "Txori lla"-ri eskaintzen dion poeman ere antzeko sentipenak, nahiz-eta inozotasun handiagoz (A karp. 52-53).

Gaztelaniaz idatzirik azaltzen den poema eder batean, heriotzaren susmoaz edo, hau dio: "Alúmbrame luna hermosa / en este largo peregrinar / noche mojada de inmortalidad / llevo la camisa pegada a los huesos / camisa que no la quiero lavar (*sacar* eransten du gero) / que llevarla puesta (hasieran *la quiero / llevaré* idatzirik

Kurioski, 1972 urteko marxoaren lean (goizeko 7etan) idazten duen idazki batean hau: "Ni iltzen naizenen eta zozoak kantari jarraitzen dutenean... ez negarrik egin, ez dolurik eta gutxiago hoietako il elizkizunik in voce vociferationis... guztiz ondikozko denak zentzu guzietan... jar zaitezte zuhaitz baten pean, uda aldia balitz, edo su ondoan negua aldia balitz.. eta esan zazute: ez zuen ezer egin, bizituzan, amets egin zuen... eta gure oroitzapenean amets egiten dihardu... gero hustu ezazute napar ardo on bat eta topa nere ta zuen osasunerako..." (A karp. 361). "Il nadinean" poeman ere "ardoziagiak bear dira" dio.

Zoragarria, benetan, Gaztelu garratzak heriotzaren aitzinean da maigun jarrera alai, euforiko eta eskatologikoa. Ez du negarrik nahi; bere heriotza pozez eta "nafar-ardo on" batez ospatu behar da; gainera, zozoak kantari susmatzen ditu, "amets egin" baitzuen bizitzan. "Amets egite" horretan bere poeta-existentzia isladatu nahi du. 1972 urteko apunteak baino lehenago eginda Gaztelu-ren poema zoragarri hori.

Bertan kilker "arlote lurpetarrak" ere (Lizardiren kilker olerkari *arlote* haiek oroitzuz) azaltzen dira.

Il nadinean igo nazazue, lagunak, Larte mendira:
 bere magalean eder zait betiko atsedena.
 Il nadinean ez egin negar, ar zazue buruan
 untza-orriz koroi eze, lore zuri eskuan.
 Goiko borda zanaren bazter une ixil berean
 ni eortzi, eta pago bat landa aldamenan.
 Illarri bat buruan zutunik untza-ayenaz estali
 ta "emen datza lagun amets-egille" gañean jarri.
 Badira antxe amarren bat pago bi taldekari:
 aizeak eragiñik egin dezatela dantzari.
 Jai dagitela arrai eta gazte ondoan inguru
 ta par-algaraz ardo-zagiak bear dira ustu.
 Kanta dezatela belardietan kilkerak,
 alako olerkari arlote lurpetarrak.

zegoen) / cuando en la puerta deba llamar" (A karp. 250i). Hemen Gaztelu-ren heriotzarekiko adorea nabarmen; ez du ezer berezirik egin nahi hura datorrenerako.

"Il da" poematxo ere gogoratzekoa da; bertan arrebatxoaren heriotza du oroigarri, "Bordatxuri" izengoitiz izenpetzen duela. Arreba leheneniaz mintzo da: "Amak: Ura nuen / sabel-zitu lenen; oñazez aur-izana / aragi-ezurren / kimu gurü, gizen" (B karp. 237).

Araño nor edo nor badoa mendian ibildari
 egin dezala ao betean kantari.
 Orain ez da an ez ardirik ez artzainik
 aurtzaroan oi bezala aiton-illoba giñanik.
 Orduko ardien zintzarri-ots biguñ, zoli,
 neretzat izanen arribizi egun ta iguski.
 Aldiro aldiro belar onduaren usai naro:
 berean bere, udaberri, udagoi, urriaro...

Antzeko ildotatik 1969 urteko urrilaren 16ean Amona Gregori-ri eskaitzen dion hileta-olerkia. Amona zimeltsua agurtzen du, lau biloben bizkarrean hilotz (ikus Lizardi-ren paralelismoa, "lau billobok" delakoa), gerora lurraren altzoan berarekin elkartuko dena. *Igitaiaren* sinbolismoa, gari-uztakoa erabiliz, irudi eder hau damaigu:

Baiña lurretiko ziñan eta lurrera egin duzu
 itaiak jo ta galburuak bezela
 lurrera
 guztion altzora... (Biziaren erroetan, 42).

Esan beharrik ez dago Gaztelu-ren poesian *heriotzak* bizitzak⁸⁷ baino garrantzi eta presentzia bortitzagoa duela. Hala ere, Gaztelu heriotzaren aurrean guztiz baikor, alai eta itxaropentsu azaltzen zaigu. *fede-gizona* zen, azken finean.

8.- Fedearen auziak. Dudak. Ezjakintasuna

Gaztelu, lehenik kaputxino gisa, eta, ondoren, Donostiako elizbarrutiko apez soil gisa, funtsean, fede-gizona izan zen. Lehendiko fede harek, ordea, ekaitzak, dudamudak, ilunaldiak, borrokak eduki bide zituen. Azkenaldiko Gaztelu -fededun jarraiturik ere- ez da lehenen-

(87) "Ona da bizia / bizitik at deusik ez da / bizia du gizonak hazta ta neurri / horregatik dario alai iturria / horregatik doa kantuz txoria / horregatik da usaidun Mia..." (Biziaren erroetan, 37). Baita hurrengoa: "Bizitza danetik - / bizi izanen ugoidez (lorrez, ondorez erasten du gero) / bizon zear (- *gandik*) doana / biziko diranengana" (B karp. 161). Beste honetan, zinez, optimista azaltzen zaigu heriotzaren beharrari muzin eginez: "Kanta zagan bizia ez herio / mundu ontan bizi geran artio. / Hil behar dugula ta, zer dio: Haur mukizu bezela ezbearrak dirala-ta / zergatik egin negar-jario" (B karp. 166). Bizitza agurtzen du, berriz, bere edertasunean hurrengo poematxoan: "Nork esan du bizia / eztela ederra? / Arren, txorakeritan / eztedilla lerra!" (B karp. 191b). Eta, azkenik: "Bi aldedun / hostoa bezala / txanpona bezala / bizia berrixten da / setatsu / zentzugabe / bozkariotsu / edo zoldatsu: / ondakinak pilatzen dira..." (B karp. 194).

kietakoa. Edozein fededunak, eta, batez ere, intelektualek eta artistek, ezbaiaren eta jarrera agnostikoen gorabeherak edukitzea normala da. Gaztelu-ren olerkigintza, neurri batean, fedezko gorabehera horien ispilu da.

Fedea, funtsean, opzioa (aukerabidea) eta misterioa delarik, zaila eta agnostizismoa apal baten uhinetan ibiltzea bidezkoa da.

Gaztelu-k fedea misterio gisa hartzen du, baina misterioa existentzia ere bada: “Begi misterioz bustiak / ilunbean lodi bilduak... / galdezka / bortizki / erantzunik ezik / eta etsirik / su hil-ezinez biztuak / ixiltasuna dute / ihardespen bakarra...” (C Karp. 104 or.). “Misterioaren misteriozko / misterio hutsa / izorra zen ilunez / ilunpetan ondar leze beltz / iduri...” (B karp. 278).

Hemengoaz, atzeman daitekeenaz, ezin da federik eduki, *experiencia* delako; geroaz, heriotzaren osteko munduaz, ordea, fedea ukan daiteke, soilik, baina fede hori *zaila* da, harunzkoa mutua baitzaigu.

Siñisteko, San Tomasek bezelaxe
beste bizi hori ikutu nahi genuke.

Baña eztago ikutzerik.

Bai. Zail da siñisten.

Ta eriotza mutu da.

Otsik egin gabe

ba garama (B karp. 176)⁸⁸.

Hona Gaztelu-k, apunte batzutan (eta gaztelaniaz), egiten digu aitorra: “Yo comprendo y simpatizo con incrédulos y agnósticos que tanto abundan hoy”. Sineskabe eta agnostiko horiengandik ere *fededunekiko* errespetua eskatzen du. “Lo que no comprendo es que nuestros nuevos incrédulos no comprendan a (los) nuestros creyentes. Pienso que un mundo incrédulo, lo mismo que el de creyentes sería insoportable... Me parece ver en alto el signo de un ateísmo

(88) Jarrera agnostikoak eta paragnostikoak fededun baten barne prozeduran ulertzeak dira, nolabait, fedea iluna baita. “Docta ignorantia” delakoa jarrera positiboa izan zen ertaroan, fedearen eremuan. Hona Gaztelu-ren pasarte zenbait: “Jakín ez jakín / berdín dío: / jakíterík ba ahal dago?... / zer da egia? / hobe ez jakíñean bide egin / lorea / izarra / txingurria bezela” (Biziaren erroetan, 34). Izanaren egitateaz ere ezjakítun gara, funtsean: “Jaío ta il bitarte, / geran arte, / zer orren jakín miñez / ikara gire” (A karp. 37).

antierkial traspasado. Tire cada uno por su camino, pero sin cegueras ni fanatismos" (A karp. 380b).

Aitorpen ederra, zinez; lehenik, Gaztelu-ren jarrera *zabala* fedegabe eta agnostikoeikiko, baina baita bere kritikazko ahalbidea "mugako" auzietan ere, ez baitu inorengandik itsukeriazko jarrerarik onartzen.

Heriotzaren ondorengoaz 1972 urtean, garbiro, "geroko" horren berri jakin nahi luke, haren zalantza samintsua eta tortura baitu. Galderak, zalantzak, ezmeze erlijiosoak eta existentzialak dira gure olerkariaren beste aspektu hurbilekoak. Batzutan, *unamunianoa* dugu Gaztelu. "Geroak" samintzen du:

Jakin nahi nuke / eta gero hil
 Jakin nahi nuke / zer den hil ondoren
 zeru-infernu (beste bizirik), / ala ezer ez
 Zeru balitz zerurako
 deus ez balitz ez deuserako
 Jakin, bai, jakin
 zalantzan ez bizi (A karp. 364b).

Argia, iluna, fedea, zalantza, bermetasuna, horra poetaren geruza animikoa, maiz:

Ementxe nabil ni
 ez jakin nora
 begiak igurtzi, eta
 aurrean argi
 atzean itzal
 bi oiñok naramaten au
 nor naiz ni:
 argi? itzal?
 noiz danik? noiz arte? (B karp. 105)⁸⁹.

Galderak, ezmezeak eta jirabirak gizonaren destinoan; ezinbesteko jarrerak. Izarrek eta naturak, ordea, et dute deus ere erantzuten:

(89) Alde garratz eta zalantzasu honetan ere sartu behar da poetak erlijio sozialari eta *instituzionalari* egiten dion kritika zenbait: kritika hori gaitza, latza bilakatzen da, noiz noiz. "Zakur bat -erlijioa alegia- / zauriak milikatzerata datorkigu' / konsolamendu urria! / ipuiak ipui dira / ez dute zuzenduko gure egoera" (A karp, 342b). Hemen erlijioaren alde *fetixista* arbuatzen du, protesta-poesiaren andanan.

Aizorratzik ez -eta
ba gabiltza gizonok
gorde- galduan
norakorik ez -ezagun
ontzia bezela / jitoan
Galde batari
galde besteari
eta izarrak
ixillik dabiltz / bidean
ai ibaia, ibaia,
ibai kolko gordea (b karp. 165 b).

Jarrera problematiko guzti hauen gain, ordea, Gaztelu poeta feduna dugu, otoiizean egiten dakien gizon apal eta sendoa; Jainkoarekiko funtsezko aukerabidea egin duen pertsona. Ezin da ahantzi, bere poesia erlijiosoa, gutxienez 1960 arte, hedatzen dela. Gaztelu-k otoiitz egiten badaki:

Torizu, Jaun orrek (ene Jaun), nere arima zure duzu,
zure egi-argitan bildu;
iñoiz buka ez oi dan maite-ametsa idazu,
nere bakartasuna ugaldtu! (B karp. 282).

Jarrera berbera hurrengoetan ere. Otoiitz hori sakona, luzea, ixila da:

“Euts (el zakida) zaidazu billera (batzar)en batean mintza, etiketen batean esku-artu, edo bakarik seniden batekin itzezin bear dudanean...”

“Nik piztu ditzakedan itzak Jainko-ekarle izan bear dute, zuk emandako ezpañak, Jauna, nere anima esateko (jalkitzeko) egiñak baitaude, ta bere animak zu aitortzen eta berokatzen zaitu”.

“Jauna, egizu batez ere nere itza azi dedin eta bil dezaketenen oro uzta (biltze) on bat al dezaten” (B karp. 303)⁹⁰.

9.- Poesia soziala

Gaztelu-ren bigarren etapaldian, esana dugunez, protestarekin lotzen den olerki “soziala” jarrera existentzialistaz nabari da. Gaztelu-ren sorkuntza poetikoan poesia “sozial” hori 1970 aldera eginikoarekin

(90) “Jinko-edari” poeman (10 A / 10 A / 5 B / 5 B / 10 B eskemaz ahapaldi gehienetan) Euskaristiaren onurak aldarrikatzen ditu bertso sendotan (A karp. 108-109).

lotzen da; ordurako, G. Aresti-ren eskutik, joera poetiko eta popularista hori, geroz eta gehiago, Euskal Herrian ezaguna zen. Gaztelu-engan tankera horretako poesia Euskal Herriak pairatzen duen egoera politikotik eta amerikarregandiko gizarte kontsumistaren kritikatik, batez ere. Gure olerkariak poesia bertuosista eta klasizistarekiko egindako etendura poesia honetan gaitzagoa da, alboan doala, andana berrian, poesia ezkor, barnekoi eta "mot d'ordre" gisakoa den sorkuntza "soziala".

Baliteke Gaztelu-k Aresti-ren ildo bereganatu nahi izatea, baina, ez imitazio-gurariak, barneko behar batez baino. Gainera, bai Gabriel Celaya-ren eta bai Otero-ren poesia ezaguna du. Celaya-ri itzulpenak eginak dizkio. Aresti idazlearekiko, ordea, jarrera kritikoa mantentzen du, ez joera poetikoengatik, hizkera eskaxagatik baino.

Jakina denez, poeta "sozialen" oldea gizartearen berrikuntza-lehiaz azaldu zen. Protesta-poesia gizarte burges eta kontsumistaren salatzailea zen, eta "protesta" hori poesiaren eremura eraman nahi zuten Otero, Celaya, Aresti gisakoek. Olde horretan, halabaina, poesia formala eta preziosismoa arbuaitzen ziren, maiz, lerradura "prosai-ko" penagarriak emanez. Gure alorrean, Aresti-ren poesia "laua" horren lekukoa da; Aresti-k formalismo estetikoak arbuaitzen ditu produzio gehienez, bere poesia balio literarioaren aldetik *auzitan* jartzekoa delarik, maiz. Honetaz gain, kontutan edukitzekoa da mila bat ale baino saltzen ez ziren poesiako liburu haietaz gizartea erradikalki aldatzeko "pretentsio" hutsala zela.

Gaztelu-ren kasuan ere, bigarren etapaldiko poesia zalu, zorrotz eta zuzenak, estetikaren aldetik, nolabaiteko inflexioa suposatzen du; olerki neurtua abandonatzen du; estetikaren lanketa zuzena alboratzen; metafora urriago ematen etapaldi horretan. Halabaina, Gaztelu-ren kasuan poesia "soziala" erritmo ondu batez hornitua eta, batez ere, Aresti-k eskaini ez zezakeen plataforma lexikal aberats eta bipilaz azaltzen da. Ez ahantz Gaztelu olerkariaren pean gure hiztegi-gile hedatu eta iaioenetako bat zegoela. Diccionario *Auñamendi* delakoa (nahiz-eta beste idazle askoen bilduma izan) horren lekuko da.

Hona Gaztelu-engan poesia preziosistatik (klasizista eta lizardi-notik) poesia "sozialera" eginiko jauziaren proba batzuk:

Gizona kantatzen dut
 bai gizona
 eta ez aingerua
 eta ez santua.
 baina utz zaidazute aurretik

potroari lotuta daukan katea porrokatzen
utz zaidazute mailuka
bai mailuka
katenbegiak hausten bana-banaka (Gaeuan oihu, 34).

Poesia hau esperientzia existentzialista batetik dator. Gaztelu hur-
bilekora makurtzen da, eta, horregatik, orduarteko ederdura estetikoak
(*txoriak*, *loreak*) al bora uzten.

Honezkero ixildu dira txoriak
honezkero loreak
ez dute usai onik ematen
honezkero gau beltzean datza lurra (Ibidem).

Txorieta /ore horiek lehendiko poesia “formalaren” sinbolo dira.

Gaztelu-k aitoren garratza dagigu, estetikagai den poesia (*illar-
gi-miñik* eta */ore-miñik* dio) alboratu egiten duela eranstea. Espe-
rientzia gaitza, zinez.

Poetak, zuen garaia joana da,
orain ez du iñork illargi-miñik
ez eta lore-miñik
orain ez du iñork begi ederren ajolik.
Orain jakintza eta teknika da nagusi.
Alperrik ari zerate bertsotan
bai, alperrik.
Illargia illargi
ta maitea maite (B karp. 172).

Gaztelu-k bide berria hartzen du apaltasun eta etsipen guztiz;
teknika harroska eta ankerra da gizarte materialistan nagusi. Olerkiak,
ondarrean, ala ere, hau dio: “Ba dugu poetak zer esanik” (Ibidem).

Poeta erho ok egundaiño
illargia, loreak, maitearen begi ederra
kantatu ditugu.
Bai zentzugabeak gu! (B karp. 1 80b)⁹¹.

(91) Beste batean: “Ixil zaitezte poetak munduak / ez du merezi zuen kanturik...”
(Biziaren erroetan, 41). Hemen, ordea, poetaren isilgunea mundu faltsu eta iragankorra-
ren hutsalkeria dela eta.

Illo beretik hurrengo kexu berberak, poesiaren eginkizun estetikoak ezetsiz:

Poesia garbiak eztu ezertarako balio
nere bizitzako terrazan eserita
bakarrean gozatzeko baiño (B karp. 182).

Eta aldaketa horren arrazoia ere poesiari giza dolorearen kantagai izateko eginkizuna egoztean:

Gaur nere poesiak izerdi dakar
ez du izan nahi bakar
Gizonaren dolorea ta agonia
du kantagai ta aria.
Piztitarren atzapar artean
gizonak hiltzen dagoen bitartean
ezta zillegi (usu) bakarrean
poesia garbia gozaten egotea
patxara ederrean (B karp. 182b).

Gaztelaniaz eskainitako apunte batzuetan (eta euskal ordainik ez dugu oraingoz) garbiro adierazita poesiaren eginkizun "solidarioa" estetika hutsa baino garrantzitsuagoa dela, ederdura poesia "sozialaren" helburutan murgildu nahi duela. "La belleza de la poesía es un artificio de palabras y expresiones de mayor o menor originalidad. Pero un simple acto de solidaridad humana es más bello que la más bella poesía" (B karp. 203b)⁹².

Goikoaren haritik, halako garraztasunez, dio:
Gaur eskandalu da edertasuna kantatzea
landa loratuen
larrosa zuri gorrien
ur tanta dirdaitsuen
bi begi sorgiñen
bi zango ederren
edertasuna gaur eskandalu da kantatzea (Gaeagan oihu, 46).

(92) Erroak lurrean dituela aldarrikatzen du, bestalde; poeta lurtar konprometitua da. "Hemen / lur / hontan, / munduaren zati / berezi / hontan; nago erroturik / giza erroak emanik" (Biziaren erroetan, 15).

Poesia “sozialaren” argudioak, bada, emanak dauzka. Gaztelu-
ren etendura ziurra da. Inguruko mundu faltsu, diruzale, borrokatzaile
eta kontsumistak “ederraz” ihardutea debekatzen dio; protesta-poesia
da zilegizko iharduera bakarra. Bestetaz aritzea ihesketa edo ebasioa
da.

Ildo horretatik pesimismo etsirako bidea pentsatzekoa da. Esteti-
ka bilatuz eta gozatuz ibili den Gaztelu-k “lira” zaborretara bota duela
dio:

Belarri gozamenari begira ari izan naizen honek
nere “lira” hura hautsi dut eta hondakineta bota
eta gaur besterik diot
-besterik?-
bakarrik hau.
Loreentzako lekua hautatua dagoela
eta
gizona txakurren hortzetan erori dela... (Gaeuan oihu, 15).

Beste poeta “sozialetan” gisa, “hitzak” garrantzi handia “protesta”
egiteko. Hitzak mailua da, eta honetan Otero eta Celaya-ren trataera
tematikoa ez da ahanztekoa. Hitzak ekin, eragin eta alda dezake
errealitatea; poesiak “hitzak” du gizartea hobetzeko tresna nagusiena.

Hitza hartzen dut
mailua bezela,
hitza harzen dut
goldea bezela,
hitza hartzen dut
lurra iraultzeko
hitza hartzen dut
harria lantzeko..
hitza hartzen dut
ezpata bezela
egia esateko... (A karp. 339)⁹³.

(93) “Hitza da erromes” delakoan ohardun *hitzak* ez dezakeela lor guztia “luze du
hegoa / baina motz zangoa...” / (Gaeuan oihu, 14). *Hitzak*, hala ere, argudioa damaio
(“hitza da / elkarren / ezaugarri izanaren eta / jakitearen...” (Biziaren erroetan, 19), eta
soma osoari atxikitzen zaion zerbait da / (“mintz beraz, / mintza, kide, / eskuz / begiz /
ahoz...” (Ibidem, 18).

Hau, kasik, arestianoa da. *Hitza*, poesia da, eta poesiaren tiesnak *mailua*, *goldea*, *harria* eta *ezpata* dira. Ez dago gunerik, bada, poesia "hutsa" egiteko...⁹⁴.

10.- *Herria. Euskal Herria*

Herria eta *Euskal Herria* Gaztelurentzat, gauza bera dira, eta, euskal poeta gisa, Euskal Herriaren izateak, batez ere, euskararen atxikimendutik du egitatea. Gaztelu-rentzat ez du entitaterik *euskararik* gabeko Euskadi politikoak⁹⁵.

Bestalde, *herria*-ren tematika *harriari* lotua, bainan ez Aresti-ren gan duen garaduraz.

Hona bere kantuetako herria:

HERRIA
kantatzen dut,
herria ez dago geld
herria badabil
herria ibai da...
lehen artzai
nekazari
gaur langil
proletari
eta herri bat
EUSKAL-HERRI... (Gaezan oihu, 23)⁹⁶.

Lozorroan datzan "herri bejetalaz" ere mintzo da poeta, behingoz

(94) 1971 urteko erdal poema batean: "Descálzate y anda... / no temas herirte'ni mancharte, / pisarás la tierra y la hoja / el barro y el agua / la piedra y la arena / todo será virgen todo será nuevo y viejo" (A karp. 372). Gizonak alde guztietara adi egon behar du, egoeran murgildurik: "...Zure gogoa / zure asmoa / esna bedi / tinka bedi aize-begi... / aditurik / pausa / keiñu / usnaturik / zantzu..." (A karp. 307). Eta protesta-poemetan Espainia-ren irudi gaitza: "España bestelakoa da / esan dezatela turistak / Kristo guztiak odoletan / Andra Marik malko-negarretan... / aldi batean eliz-dorreak / besteen urkamendi / han toriatzaileak / hemen errosario zintzilik / espaloietan urdanga lotsati" (A karp. 354).

(95) Dena den, *Aberri-eguna* kantatzen du, ikurrinaren koloreak gogoratu: "Ametsezko / egiazko / goiz argi batez / gorri bizi / berde arrai / zuri / uso samaldak hegaldatu ziren / bazterrik / bazter lau / haizetara berri emaile..." (B karp. 299).

(96) Olerti-n 1968 urtean argitaraturiko duen "Herria bai" poeman goiko bertsoa aldaturik: "Herria ez dago geld / herria ba dabil / herria ibaia da / medar, ala nasai / orain illun / gero alai... / herria kantatzen dut / herria / ibai..."

iratzar dadin eskatuz⁹⁷. Herriaren keinuari adi egotea da bere ardura-tako bat:

Herriaren keinu hori
ez baztertu
ez zapuztu
gutxigo ukatuz...
herriaren keinu hori (Ibidem, 29).

“Zugaitza bezela” poeman herriari gertaturikoak iragartzen ditu, txarrak eta onak, giza-existenzia beraren antzo. “Zugaitza bezela / herria / aziko zera / zugaitza bezela / azkurria / eguzkia / aizea / euria / gozatuko duzu / aizetea / ekaitza / elurra / izotza / udagoiena / jasango duzu”.

Eta *minerale* eta *metalkien* gaia (harria, burdina, buztina) gogoratu:

“...Baliteke / harriarekin topo egitea / edo buztinarekin / edo burdi-naren / edo egurrarekin. / Oztopo horri eragiteko / gogora ezazu herria / herriaren sustraia / herriaren hezurra / herriaren mamia / herriaren odola” (B karp. 23)⁹⁸.

Beraz Euskal Herri zabal eta hedatu bat gura du, ez dirutan asea, ez gogoz ergela. Honela dio: “Oh, Euskalerrria, Euskalerrria! / Diruz asea eta gogoz hertsia... Argia ez dut urritzen lur-inguruan. / Ura ez duk agortzen itsas-zabalean. / Aidea ez dut aitutzen arnas-egitean. / Abil, eta eda zak ire gogoa” (B karp. 138).

11.- Harria

Harria-ren tematikak Gaztelu-rogen probableki, nahiz-eta hedadura handirik ez eduki, Aresti-ren poesia sozialaren eraginez sorrera. G. Aresti-ren poesia sozialean *harria* tema nagusia da, bere poema-liburuen izenetan ere (*Harri eta Herri*, *Euskal Harria*, *Harrizko herria hau*) ezaguna izaki. *Harria*-ren tematika, mailuarekin, altzairuarekin,

(97) “Lo ago, lo-zorro, / herri bejetala, / noiz hedatu duk / aidean hegal? / iratzar adi, utz zak / gaeko itzala”. Eta herriaren pasadizoak ere (*irenketa*, *uztarpea*, *menderakizuna*) gogoan: “Herria! Herria! zer egin ditek hirekin? / luzaroz irendu induten /eta orain hor ago / uztarpean hezirik, uztarpean hezirik eta / mantso bai mantso” (Ibidem, 30).

(98) “Burnia”-ren irudira etorritz, oraindik: “Gar biziak nahi ditut (*gainean nituzke* eransten du gero) / euskal burnia goritzeko = kiskaltzeko /eta zuzko hitz gogamen mila (?) bizkortzeko” (B karp. 323).

ingudearekin eta "hitzarekin" lotuta Blas de Otero eta Gabriel Celaya-ren poesigintzan, protestaren baliabide gisa. Gaztelu-k baditu harri eta metalkien arteko baliabide puntualak:

Lurra lur
 harria harri
 harria bekaitz berdeari (C karp. 321)⁹⁹.

Harriak eta *metalkiek* poesia honetan borroka eta balio finkoen iragangaiztasuna eta protestaren sendotasuna adierazten ditu. *Harria*-ren tematika, gainera, batzutan, *herria*-ren hariaz lotuta Euskal Herria "harrizkoa" (borrokazkoa) izaki:

Harritik argia
 harrian itzalia
 harriari su emaiogun
 Piztu dedin herria
 burdin iduria
 burdin herria
 burdin gorria (A karp. 340).

Hildo beretik ere hurrengoa, *burdina* "poesia sozialaren" (eta protesta-poesiaren) sinbolo delarik. Poesia birtuosista (silabak kontatzen dituen, estetikoa), aldiz, arbuiatzekoa:

Harria, bai, harria behar dugu
 eta burni
 gure arrobietako ari gogor
 gure meatzetako burni gorri.
 Ez silabak kontatzen asi,
 silaben kontua galdu nuen,
 azi-erauntsiak jo-ta
 koloka nabil emen.
 Ez silabak kontatu, maillukadak
 baizik (B karp. 182b).

Hemen nabarmen Gaztelu-k *lehendiko* poesia neurtuz ("ez silabak kontatu"), klasizista eta edertzalearekin egin nahi duen etendura¹⁰⁰.

(99) *Euskal-herri* poematxoan ere herriaren funtsa burdina, sintesi gisa: "Euskal-herri / gure mundu; / ke / laino / kresal / golde / burni..." (C karp. 22).

12.- Gerra. Odola. Gartzela

Gerra eta *odola*, kasik, sinonimoak dira, eta Gaztelu-ren poesian bere tratamendua bortitzagoa, Euskal Herri-ak, bereziki, Franco-ren uztarria kentzeko lehia nazionala biziagoa egitean. *Gartzela*-ren tra- taera ere aro berdinekoa da, hots, 1970 urte aldean sortzen den alde poetikokoa. Noski, gai hauek ongi ahokutzen dira Gaztelu-ren biga- rren etapaldiko "poesia sozialarekin". Gerra, Euskal Herriaren egoeraz gain, egoera zabalagoan ulertu behar da, hots, bereziki, ipar-amerika- rren militarismoak poetarengan sortzen duen higuinatik. Goikoetxea bakeaz eta pazifismoaz mintzo zaigu¹⁰¹ Vietnam-go gerratearen asta- keriaz, Tio Sam-en harrokeriaz, Johnson-en setakeria belizistaz dihardu. Askatasuna¹⁰² itotzen duen egoera oro bidegabekeria, injustizia da¹⁰³.

Mezua ematerakoan (lurra landu, hazia erein eta hurrekoari la- guntzeaz gain) hau dio erritmo zaluari: "Ez hil / bizi / iraun, / beti tankean burruka / bai / libertadea oiuka" (C karp. 26). Ez du onartzen indarpean ezarririko bakerik, funtsean, gerra baita ("Ez, guretzat ez dago bake atsedunik / bihoa pikutara zuen bake delakoa" (B karp. 324). Gerra zikina hemen egi garratza: TIO SAM-ek Vietnam herrira eramanoiko bonba-sua, napalm-garra eta txikizioa. "Etsipen" poema garratzean hau dio:

Kanpo ta baso berde ziranak
napalm garretan deseginak

(100) Eta orotasun bat bilatzen duenean: "Bai eguzkia argitan harri / haizetan ur / eguzkitan oro | bai | oro... oro... oro..." (B karp. 305b).

(101) "Pakearen hegalean / usoa dardara, / kabia egin nai eta / geroaren ikara" (B karp. 175) "Egunak (?) pakea aitatzten dute. / Pake-kontrako jendea salatu. / Gerratik bizi diranen kaltez kontra-gera" (B karp. 172b). "Pakea eldu da" deituriko poeman hobeto garatuta, oraindik, bakearen tematika. Lehen eta azken ahapaldian usoa-ren sinboloa: "Pakea, eldu da, poz bedi gogoa; | mendian beera badator usoa, | ereñotz-abarra mo- koan" (A karp. 97). Lehen etapako olerkietan beste bake pertsonal eta mistikoaz mintzo zaigu, batzuetan. 1962 urtean Olerti-k (III-IV aleetan) argitaraturikoa *Ortzadar* "pake-ere- sia" da. Bertan bake zabal eta sozialaz mintzo zaigu, garbiro: "Pake- uso ezin da koka / lurrean, aidean bi egalez / or dabil, olio-abarra mokoan" (A karp. 315).

(102) "Protesta-poesia"-aren andanan "grisak" polizia bezala sartzen ditu, liberta- tearen aurkako bailiran: "Alai zijoazten, kantuz / baña "grisak" eztira / libertadetzale, ta tiroka / hartu zituzten erdira" (C karp. 31). Txoriak, aldiz, askatasunaren aldarrikatzaile dira: "Ken atepak / ken leihoak / leku argiari / hala zioten txoriek / aize zabalean kantari" (1971 urtean, A karp. 381).

(103) Gaztelu-k mintzoa zuzentasuna eusteko izanen dela: "Nere mintzo honek hemen jarraituko du... / ekin eten gabe biziari, gizonari, libbertateari, zuzentasunari eusteko" (A karp.358b).

arroza-landa bonba-zuloz josiak
gorputz hil gainean igeri geldiak
andere haurdunen sabel-urratuak
gazte kulataz ta ostikoz zanpatuak
goizik hil denaren biziaren ereintza
alperrik den urdiñean putreen zehar-hegada (B karp. 10)

Mintzo latz eta zuzen hau urrun, noski, lehen etapako poesia barnekoi, klasizista eta erlijiosotik. Gaztelu, geroz eta gehiago, poesia sozial eta mingots batean murgiltzen da, unerik bareenean ere halako *existentzialismo* etsi eta goibela isuriz. Baikortasunaren ostarte urdinak urriagoak dira.

Odola, bestalde, gerratearen ondorio gaitza da. "Herrian odola" poeman, koplaz zaharren nolabaiteko aireaz, odolaren parafrasia dago "protesta-poesia" ondu bat lortuz. Hona adibide eder bat:

Baratzeko larrosak
bost orri gorri;
bostak odoletan
zauriz hilgarri.
Kobla hauk ondu ditut
gorderik harpean;
karranka hotsez doaz
beleak aidean (B karp. 225-226)

Bertso hauen egitura nahiz 8/8/10/8-koa ez izan, koplaz zaharren teknika sarreran atari *sinbolikoa* ("baratzeko larrosak / bost orri gorri") eta amaieran ondorio *tematikoa* (herriaren seme askatzatzaileen odola) duela.

Gerra, beraz, arbuiazekoa da. Loreek usainik ez dute, ez-eta iturriek kanturik. Eta gero "Kañoi-ahoak dira / aidea dardaraziz, / burni-piztiak dira /berdea zartaraziz / Ai! ama-begien negarrak / sabelak urraturik / ai! haurtxoen karraxiak / sortu izanagatik" (Gaeuan oiñu, 33).

Vietnam-go gerra deitoragarria da. Hilobietan maitea biluts dago; dolar beltzek sorturiko hilobiek izua gordetzen dute. Poetak sinbolismo gaitzaz *tolarearen* irudia dakar, gerraren txikizioa adierazteko:

Sapelatzen oin-azpian zapart egin duen
harmagileen zumil-artean lehertu den

Herio-tolarean maluskatu den
maitea bilus... (Gaeuan Oihu, 43)¹⁰⁴.

Eta gerra eta hondamenarekin *gartzela*-ren aipua. Hau ere askatasun-aranzko bidean opari gaitza da. Gaztelu gure herriko askatasun-zaleen gartzelaz mintzo da, gehienbat, baina baita gizon orokorraz ere (“bai, mailuka / katenbegiak hausten banabanaka”) (Gaeuan Oihu, 34).

Eta Urko gaztea gogoratuz:
Yoni hilla dek
Urko kartzelan
bizirik ere (bizi izanak)
ba dik naiko lan (C karp. 89).

“Gudaria” izeneko poema zalu eta sotilean Gaztelu-k, gudari hila ez-ezik, katetan eta gartzelan hogeitaz eta bost urtetan dagoena gogoratzen du. Euskal Herriak gerra galdu zuenetik “burnia da nagusi”, eta “katetan da herrial”. Eta, ondoren, gartzelan geratuak:

- Zein ordu da, guardia?
- Ordurik eztagitu, maitia;
ogei ta bost urte bete dira

geldirik dagoela ordularia (A karp. 240)

Hogei ta bost urte horiek Franco-ren uztarpean Euskal Herriak, 1961 urte aldera arte, jasanikoak dira. Askatasun-ordularia, beraz, hogeita bost urtetan *geldirik* egon da¹⁰⁵.

13.- *Kantua. Oihua*

Oihu hitzak Gaztelu-ren poema-liburu bati izenburua eman dio, hau da, GAUEAN OIHU delakoari. Olerkari hain existentzialistarengan

(104) “Lehen eta orain” (kontra-poesia) deiturikoan ere ikuspegi latz bera: “Han dolardun atzaparrak / hor bil-esiak / hemen atomo-onto kuletoa / orratzak zartatzeko zorian zebiltzen” (B karp. 264).

(105) “Alperrik 1” poeman *gartzela* errealdismo biziz isladatzen da, hatzak burdin saretan atzamarka eta begiak hormetan zintzilik ezartzen dituelako: “Bañan an geldi dituk / ire beatzak / -an geldi dituk!- / burni-saretan atzamarka. / Bañan an geldi dituk / ire begiak / -an geldi dituk!- / orma zarretan zintzilika... / Ez ire karraxiz / ez espetxezaiaren biraoz / ez erailearen karkaraz / ezkut ixiltzen inñolaz / zerrapo-tartez datorren / xistu mee zorrotzari” (A karp. 239).

Eta 1936 urteko gerrate zibila gogoratuz: “Detente” ta bihotz sailduaren eskapularioa / lepotik zintzil / bular iletsu gainean... / “Arriba España” eta / Don Carlos Erregearen izenean probintziak garbitzera = xautzera gatzetik” (A karp. 350).

oihuak eta kexuak gune berezia edukitzea ez da harritzekoa. Baina, badu kantuaren garadura ere, adibidez, bozkario eskatologikoa bere gorpua ehortzita dagoen *Larte* mendira doanak “egin dezala ao be-tean kantari” dioenean. Baita hurrengoan: “Kantuz piztu behar ditut nire gogamen-izarrak / kantuz eta txistuz jalki nire gozamen-nigarrak” (Gauean Oihu, 12).

Hurrengo poeman, kantu hori oihua ere bada, “erre” egiten zaio eztarria. Noragabe doa:

Kantu hau eztarrian
erre zait, eta gau belzean
nora gabe abia
pizti tzarren hortzetan
erortzeko zorian (Biziaren erroetan, 11).

Hain zuzen, BIZIAREN ERROETAN poema nagusian kantuaren balioa goraiapatuz hasiko da, hark arindu egiten baitu bihotzaren pena:

Kantu bat
nahi dutenentzat adi
kantu bat bide-lagun
bizi-kideari
kantu bat haizetara
helburura begi
kantu bat herri-laiñoaren
negarrari
kantu bat ahoz aho esateko
elkarrerari
kantu bat gure bihozminen
aringarri.. (Ibidem, 12)

GAUEAN OIHU liburuan Gaztelu-ren joera garratz eta minduak nabariagoak, oraindik. Poetak *oihu* dagi, inguruan, gizonen bihotza egoera gaitzean atzematean:

Sortaldetik
sartaldetik
mundu guzitik
oihu bat entzun da
oihu beltz

oihu ori
oihu zuri
oihu gorri
neri
zuri
guri
mintzaten zaiguna... (Gauean oihu, 37).

Oihuak lehen mundua berdea zela eta orain *kirastua*¹⁰⁶ dagoela, lehen mundua bakean zegoela eta orain Vietnam-en gizonak suntsitzen direla, lehen maitatzea posible zela eta orain gorrotoa nagusi dela dio. Horregatik, "lurraren erraietatik / erro guzien zainetatik / oihu bat, oihu lazgarri bat / munduaren barne zolatik" entzuten da, gizartea ero baitago ("Eltzagar belarriak / odola, odola ibaika / amilka / lurrari gainezka / sumendi-galda bezela / gero ta hurbilago...") (Gauean Oihu, 39).

(106) Ekologiaren ardura Gaztelu-engan nabarmen, eta lehia hori, batez ere, Gauean Oihu liburuan azaltzen da. Hona ondorengoak: "Berde zan / berde / belaze bat bezela / zilar / ur garbia bezela / urdin / ametsa bezela... / baina ezta geroztik garbi Ida bilakatu lohi / du irentsi pozoj..." (Ibidem, 41). '*Lehen eta orain. Deiadarra*' poeman (kontra-poesian) ardura ekologiko bera. Hauetan, noski, olerkia *protesta* bilakatuta, lehen aipaturiko poesia "sozialaren" ildotik: "Orain / kanpoeri lohia darie / sasi artean sugeak dabiltz igeri / aidean kiratsa da usaintzen / bihotzetan lizun-sunda da nabari / eta zainetan odol-lurruna dator lodi..." (B karp. 264).

Hurrengo bietan ere kezka bera, alegia, lurra garbi gorde behar dugula: "Oi, lur / lur heze, / lur berde: / nere, / zure, / gure / bizitegi, / ehorztoki. / Gorde dezagun / lurra / garbirik. / Madarikatuak / lur kutsatzaileak !" (B karp. 206). "Ekologia" izena duen olerkian antzeko eskakizuna: "Gauzak horrela / argiz / kolorez / auteman ditukezu / behar bezala, / airea garbi baledi (inguruan den zernahi oro: / zeru / hodei / izarra / mendi goi / zelai ibarra / itsaso zabal / arrain (ur-ispillu) / belarra / landara / lore / sagarra / arrain / egazti / behorra / handi da bi begien / indarra" (B karp. 207). Gipuzkoa-ko ibaietan kirastuenetakoa den Oria-k, hain zuzen, hilobi-sentsazioa ematen dion poetari: "Oria ur hilezko / (hire ubidea bihurtua da) hilobia / hil-oihal zuriz (zikinez) estalia / nun da orain hire lehenengo ispillu garbia? / hire ur-ertzako zuhaitzek ez daukate orain (dakusate) / hire ur barnean beren irudia" (A karp. 397). Eta oraindik: "Zergatik? / baiña / zergatik? / Habiak desegin dira / urak likistu dira / haizea kutsatu da... / zergatik? / baiña zergatik?" (B karp. 340).